

İŞGÜCÜ PİYASALARININ DEĞİŞEN YAPISI VE SORUNLARI

Yrd. Doç. Dr. Sevgi IŞIK EROL
 Batman Üniversitesi İİBF
 sevgi.isik@windowslive.com.

Özet

Küresel kapitalizm koşullarında, sosyal refah devlet anlayışından uzaklaşılması ve küresel sermayenin yeniden yapılanma sürecine girmesi işgücü piyasalarını derinden etkileyen iki önemli unsurdur. İşgücü piyasalarında yeniden yapılanma süreciyle birlikte tipik istihdamdan, atipik istihdama doğru bir geçiş olmuştur. Bu bağlamda belirsiz süreli sözleşmelerin yerini, belirli süreli sözleşmeler almış, tam zamanlı istihdamdan kısmi zamanlı istihdama geçilmiştir. Böylece işgücü piyasalarında esnek istihdam ve enformelleşme yaygınlık göstermeye başlamıştır diğer bir ifadeyle işgücü, sanayi devriminden bu yana kazanılmış haklarının önemli bir kısmını kaybetmeye başlamıştır. Öyle ki, işgücünün, iş güvencesinden yoksun dağınık bir halde istihdam olanağı bulmasıyla birlikte, işçi örgütlenmeleri de zayıflamaya başlamış, sendikalar işlevlerini yapamaz hale gelmiş ve toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi sayısı ise önemli ölçüde azalmaya başlamıştır. Artan yedek işgücü ordusunun istihdam edilenler için büyük bir risk oluşturması ve sendikalarında zayıflamaya başlaması, işgücünün pazarlık gücünü iyice zayıflatmıştır. Neticede küresel sermayenin, maliyetlerini azaltmak amacıyla ucuz işgücü arayışına girmesi, özellikle işsizlik de dâhil olmak üzere çalışma hayatıyla ilgili birçok sorun, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sermaye, Neoliberalizm, İşgücü Piyasaları, İşsizlik, Enformel İstihdam.

PROBLEMS AND CHANGING STRUCTURE OF THE LABOR MARKETS

Abstract

In conditions of global capitalism, distancing from the social welfare state understanding and entering to the global capital restructuring process two important element that deeply affected to the labor markets. There has been a

transition towards from the typical employment to atypical employment with the re-structuring process in labor markets. In this context, uncertain term contracts replaced by fixed-term contracts, from full-time employment to partial time employment has been adopted. Thus flexible employment and informationalisation began to spread in labor markets in other words labor has begun to lose a significant portion of the acquired rights since the industrial revolution. So that, lack of job security, a scattered a case of the labor force with the possibility of finding employment, labor organizations also started to weaken, trade unions have become unable to function and work force under the collective bargaining agreement it has begun to decrease significantly. Increased of reserve labor army is a major risk for those who are employed and start of the weakening of trade union, labor force's bargaining power weakened thoroughly. Eventually entering the search of cheaper labor to reduce costs of global capital particularly unemployment also including many problems related to working life has become one of the most important problems of both developed and developing countries.

Keywords: Capital, Neoliberalism, Labor Markets, Unemployment, Informal Employment.

Giriş

Son yıllarda yaşanan ekonomik yeniden yapılanma süreci, işgücü piyasalarında önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Farklı ulusal işgücü piyasalarının birbirini ciddi manada etkilediği bu dönemde sermaye, diğer üretim faktörlerine nazaran üretim sürecini en etkili belirleyen bir üretim unsuru haline gelmiştir. Öyle ki, küresel işgücü piyasasında sermaye, sadece bir ülkeye ait işgücü piyasasına bağımlı olmayıp, karını en maksimum seviyeye çıkarabileceği herhangi bir ülkenin işgücü piyasasında işgücü talebinde bulunabilmektedir. Ancak bu durum bir taraftan sermayenin dünyada düşük maliyetli bölgelere kaymasına, ileri teknolojiye sahip ülkelerde enformasyon ve bilgi işçisi talebinin artmasına neden olurken, diğer yandan imalat sanayinde mevcut istihdamın düşmesine, işsizliğin ise yapısal bir özellik kazanmasına neden olmuştur.

Özellikle işgücü piyasalarının ve sermaye piyasalarının küreselleşmesi, şirketlerin dünya pazarlarına hâkim olma düşüncesine paralel olarak artan uluslararası rekabet, ulus devletlerin işgücü piyasasını her yönden belirleme yetkisini daraltmıştır. Yeni gelişen bu süreçte işletmeler genellikle nitelikli bir çekirdek işgücünün haricinde üretimin birçok aşamasında artan oranda niteliksiz ve çok düşük ücretle bir işgücü kullanması, mevcut çalışma standartlarının tam olarak uygulanmaması, işçi sendikalarının etkinliğinin azaltılması birçok ülkede işgücünün yeniden yapılanmasını ve esnek istihdamı zorunlu hale getirmiş, işsizliği ise artırmıştır. Nitekim işgücünün yeniden yapılanması, yalnızca işsizlik oranlarını artırmakla kalmamış aynı

zamanda iş güvencesini ortadan kaldırmış, insan onuruna yaraşır nitelikte olmayan eğrelti işleri yaygınlaştırmış diğer bir ifadeyle düzgün iş olarak nitelendirilen çalışma biçimlerini azaltmış, bu süreçte “istihdam” başlı başına bir çözüm yolu olmaktan çıkmıştır. Böylece çalıştığı halde yoksulluktan kurtulamayan bir kesim sadece geri kalmış ülkelerde değil, gelişmekte ve gelişmiş birçok ülkede hiçte azımsanmayacak bir boyuta ulaşmıştır. İşgücü piyasasında yaşanan tüm bu olumsuzlukların, ilerleyen günlerde toplumlarda sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal sorunları da beraberinde getireceği öngörülmekte ve dolayısıyla işgücü piyasasındaki bu süreç endişeyle izlenmektedir.

Sonuç olarak neo-liberal ekonomik politikaların uygulanmasına paralel olarak yaygınlık kazanan sermayenin uluslararası hareketliliği, son yıllarda teknolojiye yaşanan değişim ve gelişme üretimde niteliksiz işgücünün payını giderek azaltırken, yüksek vasıflı işgücünün ihtiyacını artırmıştır. Bu durum vasıfsız ve yarı vasıflı işgücü ile yüksek vasıflı işgücü arasındaki ücret farkını bir hayli açarken, aynı zamanda işgücü piyasasında bugüne kadar elde edilen kazanımların zamanla erimesine, işgücü piyasasında kuralsızlaşmanın yaygınlaşmasına dolayısıyla işgücünün güçsüzleşmesine neden olmuştur.

İşgücü piyasalarının değişen yapısı ve sorunlarının ele alındığı bu çalışmada öncelikle “işgücü piyasalarını değiştiren unsurlar”; “küresel sermayenin yeniden yapılanma sürecine girmesi” ve “sosyal refah devlet anlayışından uzaklaşılması” başlıkları altında değerlendirilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde, işgücü piyasalarının değişen yapısına bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar “artan işsizlik oranları”, “hizmetler sektörünün artışına bağlı olarak istihdamın sektörel değişimi”, “işgücü piyasalarının enformelleşmesi” ve “esnek istihdamın artması” konu başlıkları altında ele alınacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise sonuç ve değerlendirme yer alacaktır.

1. İşgücü Piyasalarını Değiştiren Unsurlar

Ülkelerin ekonomik yapılarını artan oranda uluslararası ekonomik ilişkilere açmaları, şirketlerin uluslararası ekonomik yapıya entegre olma çabaları, uluslararası ticaretin artış göstermesi ve üretim faktörlerinin mobilitesinin artması gibi birçok değişim/özellik herhangi bir ülkedeki işgücü piyasasını, bir başka ülkedeki işgücü piyasasına bağımlı hale getirmiştir. İşgücü piyasalarının küreselleşmesiyle ortaya çıkan bu bağ, diğer üretim faktörlerin de olduğu gibi işgücünün de küresel kar maksimizasyonu sağlayacak biçimde bir araya getirebilmesini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda küresel işgücü piyasası

varlığı göz önünde alındığında, sermaye, bir ülkeye ait işgücü piyasasına bağımlı değildir. Aksine farklı ülkelerin işgücü piyasalarında istihdam olanağı sunma imkânına sahiptir. Böylece uluslararası hareketliliği serbest olan “sermaye” bakımından, işgücü piyasalarının küreselleşmesi demek, değişik ülkelerdeki işgücünün açık rekabete sokularak “uluslararası işgücü piyasasının” oluşturulması demektir (Şimşek, 2000). Bir başka ifade ile işgücünün küreselleşmesi “tek küresel piyasa” oluşturma mantığına dayanan, “evrensel bir iktisadi yeniden örgütlenme hareketinin” genel adıdır diyebiliriz (Yüceol, 2005: 495).

Küreselleşme olgusu özellikle neoliberal politikaların uygulama alanı bulduğu dönem ve sonrasında hız kazanmıştır (Çondur ve Bölükbaş, 2014: 78). Bilindiği gibi Fransız ihtilali ile toplumsal hayatın değiştirilmesinde önemli rol oynayan kolektif siyasi eylem ve devlet iktidarının kullanılmasına özel bir önem veren anlayış yaygınlaşmıştır. Ancak seksenli yıllardan itibaren toplumsal ve ekonomik ilişkilerin düzenlenmesinde devlet ve siyasi irade hızlı bir şekilde devreden çıkarılmaya çalışılmıştır. Böylece anahtar rolün serbest piyasa ilişkilerine, bireysel inisiyatif ve özel girişimciye verilmesi gerektiğini savunan neoliberal anlayışın yaygınlaşmaya başladığını görüyoruz. Öyle ki küresel çapta gelişen krize bağlı olarak, savaş sonrası ekonomik politikaların artık işlevini yitirdiği düşüncesi egemen olmaya başlamış ve bu tarihten itibaren iktidara gelen hükümetler ve elit kesim arasında neoliberal yaklaşımlar hızla kabul görmeye başlamıştır. Bu düşünce özellikle medya ve belirli akademik çevreler aracılığıyla toplumların diğer kesimlerine de yayılmaya başlamıştır (Sapançalı, 2001: 117).

1980 sonrası yaşanan ekonomik duraklama sonucunda başlayan neoliberal politikalara yöneliş, piyasayı genişletmek üzere uluslararası ticaretin serbestleştirilmesinin de önünü açmıştır. Ayrıca bu dönemdeki işsizlik artışı ve işgücünün yapısındaki değişme, sendikalar için örgütlenme ve etkinlik sorununu da gündeme getirmiştir. Öte yandan artan uluslararası rekabet bir çok ülkede işgücünün yeniden yapılanmasını ve istihdamın ise daha esnek hale gelmesini zorunlu kılarken, toplu pazarlıkların düzeyini de merkezden adem-i merkeze doğru kaydırmıştır. Bu dönemin bir diğer etkisi de, uluslararası rekabet, petrol ve enerji fiyatlarındaki hızlı artışlar sebebiyle şirketlerin büyük ölçüde zarara uğramaları ve buna bağlı olarak işçi çıkarmaları üzerinde olmuştur (Görmüş, 2009:179).

Küreselleşmeyle birlikte bir ülkede yaşanan ekonomik kriz diğer pek çok ülkeyi de etkiler hale gelmiştir. Öyle ki, son dönemde yaşanan Amerikan kaynaklı mortgage krizinin küresel bir boyut kazanarak Amerika dışında diğer ülkeleri etkilemesi gibi. 2008 yılında ortaya

çıkan ve 2009 yılında da etkisini sürdüren küresel kriz işsizlik üzerinde de etkili olmuştur (Çondur ve Bölükbaş, 2014: 79).

Küreselleşmenin işgücü piyasasına etkileri diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de görülmektedir. Uzun zamandır yüksek oranlı işsizlik ile mücadele eden Türkiye'nin özellikle son dönemde hızlı bir ekonomik büyümeye sahip olmasına rağmen mevcut işsizlere ve işgücü piyasasına yeni dâhil olacak olan gençlere istihdam olanağı sağlayamamaktadır (Çondur ve Bölükbaş, 2014: 80). Çünkü Türkiye'de "istihdam ve işsizlik" sorunu kendi başına bağımsız bir konu olarak gündeme gelmek yerine, genelde ekonomik büyümenin ve özel yatırımların bağımsız bir değişkeni olarak ele alınmaktadır (Özsağır, 2000: 309). Ülkemizde ayrıca nüfusun ve işgücü artışının, ülkenin istihdam oluşturma potansiyelindeki sınırlılık göz önünde bulundurulduğunda, işsizlikteki artışın tek nedeni olarak görülmemelidir.

Esasen istihdam konusu ve özellikle de işsizlik sorunu Türkiye için ithal ikameci dönemden bu yana önemli bir sorun olarak sürekli gündemde bulunmaktadır. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında istihdam ve işsizlikle ilgili bir takım hedefler konulmuşsa da, hedeflenen sonuçlara ulaşılamamıştır. Nitekim 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında gerçekleşen kısmi bir azalma dışında, işsizlik oranı 1960'lardan bu yana sürekli olarak artış göstermektedir. Bu bağlamda 1960'ların sonuna doğru %3,5 seviyelerinde seyreden işsizlik oranları, bu tarihten itibaren sürekli bir artış trendine girmiştir. Öyle ki, 1970'lerde meydana gelen ekonomik kriz ile birlikte işsizlik oranları dramatik bir şekilde artmaya başlamış ve 1976 yılında işsizlik oranı %9 seviyesine kadar yükselmiştir. 1980'de IMF destekli istikrar programı ve ardından gelen askeri darbe, işgücü piyasalarında yeniden yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. 1985 yılı itibarıyla %7,3 seviyesine inen işsizlik oranı, 1990'lara doğru tekrar yükselme eğilimine girmiştir (Şahin, 2007: 562). Küreselleşme ile değişime uğrayan işgücü piyasaları pek çok ülkede aynı özellikler göstermeye başlamıştır. İşgücü piyasasının mevcut haliyle dünya ekonomisinde işsizliğin artmasına sebep olan yapısal özellikler genel olarak (Çondur ve Bölükbaş, 2014: 81) "küresel sermayenin yeniden yapılanma sürecine girmesi" ve "sosyal refah devlet anlayışından uzaklaşılması" olarak gündeme gelmiştir. Bu gelişmeler tüm dünyada bir taraftan istihdamı olumsuz yönde etkilerken, bir taraftan da bu etkinin bir uzantısı olarak işsizlik kalıcı hale gelmiştir.

1.1. Küresel Sermayenin Yeniden Yapılanma Sürecine Girmesi

İşgücü piyasalarında yaşanan değişim ve dönüşümlerin en önemli sebebi, küresel sermayenin dünya üzerinde yeniden yapılanma sürecidir. Yeniden yapılanma süreci bütünüyle işgücü piyasası üzerinden, emeğin değersizleştirilmesi ve yoksullaştırılması ile yürümektedir. Özüde ise küresel ticaret, büyüme ve rekabettin oluşturduğu meydan okumalar söz konusudur. Yeniden yapılanma sürecinin en önemli özelliği ise kendine özgü bir “küresel üretim sistemi” oluşturmasıdır. Küresel üretim sisteminin ayırt edici niteliği de üretim aşamalarının (tasarım, montaj, yönetim ve pazarlama) birbirinden ayrılarak her birinin çeşitli biçimlerde farklı coğrafyalara taşınması ile gözlemlenmektedir. Böylece üretimin değişik aşamalarını, değişik ülkeler arasında dağıtım, üretim örgütlenme ve nihai ürünü merkez ülke piyasalarında pazarlama sırasını takip eden bir ‘küresel değer zinciri’ oluşturmaktadır. Küresel değer zinciri, üretim fikrinin ortaya çıktığı aşamadan en son tüketiciye ulaştığı aşamaya kadar üretim sürecindeki katma değer oluşturulduğu farklı aşamaları ifade eden eylemler bütünü tanımlamakta kullanılmaktadır (Sapançalı, 2010: 4). Esasen 1960’lı yıllardan itibaren dünya ekonomisinde yaşanan niteliksel değişim neticesinde emek ve sermayenin en kârlı bileşimini elde etmeye yönelik olarak, üretimin küresel ölçekte yeniden organize edilmesine çalışılmaktadır. Bu niteliksel değişim ve küresel ölçekte üretimin yeniden organizasyonu ile dünya ekonomisinin 500 yıllık tarihinde ilk defa dünya piyasalarını hedefleyen sanayi mallarının en kârlı bir biçimde üretimi, merkez ülkelerle birlikte aynı zamanda çevre ülkeler ile mümkün hale gelmektedir. Üretim giderek daha çok alt bölümlere ayrılmakta ve bu bölümler dünyanın neresinde emek ve sermayenin en kârlı bileşimini sağlıyorsa oraya tahsis edilmektedir (Sarı, 2015: 4).

Öte yandan küresel üretim sistemleri, klasik işletme etkinliklerinden olan pazarlama ve üretim etkinliklerinin birbirinden ayrılmasına ve bu etkinliklerin merkez ve çevre ülkeleri arasında küresel bir işbölümü doğuracak biçimde yeniden örgütlenmesini sağlamaktadır. Böylece küresel üretim bir taraftan bu etkinlikleri uluslararası bir işbölümü altında çözerken diğer taraftan da olası riskleri farklı ülke ve farklı işletmelere yaymıştır (Dilmen, 2003).

Genel olarak küresel üretim sistemi aynı malın üretimi için ikili bir rekabet sistemi örgütlemektedir. Merkez ülke firmaları marka ve uluslararası ağ kurma yarışı içerisine girerken, çevre ülkeler ise küresel üretimden pay almaya çalışmaktadır. Öte yandan çevre ülkelerindeki rekabet sadece ucuz emek gücü potansiyeli üzerinden de gerçekleşmemektedir. Öyle ki, üretim yapılacak ülkede; hükümetlerin,

finansal piyasaların, yedek parça üretiminin merkez ülke şirketlerine ve büyük tüccarlara cazip hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca hiçbir çevre ülke firması için bugün üretim yapıyor olması, yarın da burada üretim yapacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü daha uygun koşullar bulunduğu anda üretim hemen başka ülkelere kaydırılabilmektedir. Sonuçta küresel kapitalizm koşullarında, aynı kalitede malı daha ucuza üretecek ülkeler her zaman bulunabilmektedir. Bu durumda üretimin başka ülkelere kayması demek eski üretici ülkelerin kaybetmesi, yeni üretici ülkelerin ise kazanması demektir (Dilmen, 2003).

Küresel üretim sisteminde oluşturulan istihdam, genellikle enformel nitelikte veya eğreti olup çalışana düşük ücret sunmaktadır. Çünkü ana firma üretim mekânını bir ülkeden diğer ülkeye taşıırken farklı ülkelerin sunduğu teşvik paketlerini de içeren rekabetçi avantajlara güvenmektedir. Bu bağlamda rekabet avantajları ise genel olarak işgücünün esnekleştirilmesi veya enformelleştirilmesi olarak ifade edilen işgücü piyasalarının kuralsızlaştırılması üzerinden sağlanmaktadır. Esneklik ve rekabet çalışmaya ilişkin haklar üzerinde baskıyı giderek arttırmıştır. Sermaye kar kaygısı ile sosyal yardımların azaltılmasını ve çalışma standartlarının etkisizleştirilmesini içeren düşük ücret stratejilerini benimsemiştir. Bu gelişmeler neticesinde imalat sanayindeki işçiler taban ücretlerde rekabete zorlanmakta, sendikaların ücret artış talepleri, yerini işverenin isteği ile ücretten fedakârlığa dönüşmektedir. Öte yandan zamanla artan yedek işgücü ordusu, örgütlü işgücünün pazarlık gücünü büyük ölçüde azaltmaktadır (Sapançalı, 2010: 5).

Son yıllarda işyerlerinde ileri teknoloji kullanımı da, işgücü arz ve talebini derinden etkilemiştir. Öyle ki, üretim teknolojilerinde meydana gelen köklü değişimler, emeğin daha az talep edilmesine neden olmuştur. Nitekim gelişmiş ülkelerde yaşanan ve gelişmekte olan ülkelerde de hali hazırda yaşanmakta olan bu yapısal değişim, işgücünde aranan nitelikleri de değiştirmiştir. Bu değişime ayak uyduramayan niteliksiz işgücü ya işsiz kalmış veya daha düşük ücretle düzgün olmayan eğrelti işlerde çalışmak zorunda kalmıştır (Güney, 2009: 151).

Çokuluslu şirketlerden başlayarak şirketlerin istihdam politikaları, özellikle 1980'lerden itibaren giderek nitelikli bir çekirdek işgücü yanında, iş güvenliği olmayan, rutin işler gerçekleştiren, düşük ücretli ve yarı zamanlı veya geçici işçi konumundaki bir kitlenin istihdamına dayanmaya başlamıştır. Ayrıca sendikaların güç ve etkinliklerini kaybetmeleri, devletin sosyal devlet anlayışı içinde müdahalelerinin kısıtlanması da işsizliğin artışında önemli birer etken olarak yer almıştır (Güney, 2009: 151-152).

1.2.Sosyal Refah Devlet Anlayışından Uzaklaşılması

1980’li yıllardan itibaren gelişmiş ülkelerde makro ekonomik reformlar, gelişmekte olan ülkelerde ise “yapısal uyum programları” adı altında uygulamaya konulan liberal politikalar, piyasa ekonomisi mekanizmalarının ekonomiye hâkim olmasına, kamu kesiminin mal ve hizmet üretimine son vermesine ve sosyal refah devleti kazanımlarının yok olmasına dayanan yapısal bir dönüşümü beraberinde getirmiştir (Sapançalı, 2010: 5).

Nitekim yapısal uyum programları sırasında azgelişmiş ülkelerin işgücü piyasalarında yaşanan yeniden yapılanma sürecinin en önemli etkilerinden birisi, özelleştirme ve devletin küçültülmesi politikaları sonucunda kamu kesiminde yaşanan ekonomik daralmalardır. Ayrıca bu dönemde sanayisizleşme sonucunda, özel kesim başta olmak üzere özellikle düşük ücretle çalışanların başı çektiği çok sayıdaki kişi işsiz kalmıştır (Yılmaz ve Çetin, 2007: 21). Çünkü yeni liberal politikalar, sanayi toplumu modeline dayalı olarak biçimlendirilen güç ilişkilerini kökten değiştirmiştir (Sapançalı, 2010: 6).

Öte yandan küresel sermayenin ve ulus ötesi şirketlerin çıkarlarını yansıtan dolayısıyla küreselleşme sürecinin itici gücü haline gelen neoliberalizm,

- ✓ Küresel sermayenin dünya ölçeğinde genişletilmesine ve derinleştirilmesine,
- ✓ Uluslararası mal ticaretinin ve finansal sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine ve kuralsızlaştırılmasına,
- ✓ Devletin sosyal ve ekonomik hayattaki yükümlülüklerinin azaltılmasına,
- ✓ Özelleştirmelerin arttırılmasına,
- ✓ Her alanda kuralsızlaştırma ve serbestleştirmenin yaygınlaştırılmasına neden olmuştur (Özçelik, 2013: 419).

Yaşanan bu değişimler neticesinde sermayenin ihtiyacı olan ve bugüne kadar devletin karşıladığı birçok fonksiyonun artık illa da devlet tarafından karşılanması gerekmemekte, bu görevi devlet yerine ya uluslararası kuruluşlar ya da Avrupa Birliği gibi ulus ötesi örgütlenmeler yerine getirmektedirler (Koray, 2016). Çünkü küreselleşme ile uyum sağlanması amacıyla rekabette engellerin kaldırılmasını ifade eden kuralsızlaştırma; belirli bir piyasadaki hükümet mevzuatının ve yasalarının kaldırılmasını içermektedir (Economicshelp, 2016). Neticede artık dünya ekonomisi, küresel kapitalizm denen bir sınıflama yapılabilecek dönemi yaşamaktadır. Bugün ekonomik, kültürel, politik ve toplumsal alanları içine alan ve ulusal sınırları aşan bir oluşum ortaya çıkmıştır. Dünya ekonomisi

temel dinamikleri itibariyle küreselleşmenin yanında denetim dışı piyasa güçleri tarafından baskı altına alınarak kuralsızlaştırılmıştır. Temel ekonomik aktörleri ve değişim ajanları ise herhangi bir ulusal devlete tabi olmayan ve piyasa avantajlarının belirlediği yerlere yerleşen gerçek ulus-ötesi şirketler olmuştur. Böylece küresel ekonomide geleneksel üretim faktörleri olan toprak ve emek zamanla ikincil duruma düşmüştür (Yılmaz ve Çetin, 2007: 18).

Küreselleşme bağlamında yaşanan bu değişim ve dönüşümlere ayak uyduramayan milli ve küresel piyasalar, çoğu zaman spekülative nitelikli finansal krizlerle karşı karşıya kalmışlardır. Ekonomik sıkıntılar, kronik hale gelen küresel krizler yalnızca kalkınmakta olan ülkelerin sorunu olmaktan çıkmıştır. Küreselleşme arttıkça, küresel şirketlerin anavatanları da vasıfsız işçi kanamalarıyla muzdarip olmuştur (Yılmaz ve Çetin, 2007: 19). Dolayısıyla küreselleşme olgusuna bağlı olarak ortaya çıktığına inanılan kuralsızlaştırmanın olumsuz sonuçlardan biride küresel düzeyde yaygınlık kazanan işsizliktir (Yılmaz ve Çetin, 2007: 17). Öyle ki, bir taraftan uluslar arası ticaret, yatırım ve finans hareketleriyle işçilere yeni iş fırsatları, yüksek ücretler, yüksek standartlar ve tüketiciler için daha fazla kazanç sağlanırken; öte yandan yoğunlaşan rekabet ve kapitalizmin daha karmaşık, daha dolambaçlı hale gelmesi ile ücretler, çalışma şartları, çalışma standartları ve sendikaların faaliyetleri üzerindeki baskılar giderek artmaya başlamıştır (Aykaç, 2000: 565).

Böylece artan küresel rekabet, her ülkenin işgücünü diğer ülkeler için mobil hale getirmekte ve düşük maliyetle üretim yapmak için sınır tanımaksızın üretimini ve yatırımlarını başka ülkelerde gerçekleştiren şirketler için dünya çapında bir pazar meydana gelmektedir. Buna paralel olarak da, küresel bir emek piyasası meydana gelmektedir. Öte yandan artan küresel rekabetin bütün dünyada daha düşük ücretler ve çalışma standartlarına yönelik baskıları artıracığı genel olarak kabul görmektedir (Öztornacı ve Veziroğlu, 2012: 291). Bu ise üç farklı yoldan gerçekleşmesi beklenen bir sonuç durumundadır.

- ✓ Bunlardan birincisi, uluslar ötesi seviyede rekabeti artırmaya yönelik şirketlerin ücretleri ve çalışma standartlarını düşürme, istihdamın yapısını ve seviyesini değiştirme çabalarıdır. Maliyet düşürücü stratejiler, şirketlerin yeniden yapılanması ve küçülmesiyle olduğu kadar toplu pazarlığın sınırlandırılması ve şirket faaliyetlerinin başka ülkelere kaydırılmasıyla da gerçekleştirilebilmektedir.
- ✓ İkinci yol, işverenler tarafından üretimin yurtdışına ve başka bölgelere kaydırılmasıyla yerli işçilerin yerine yabancı işçilerin tercih edilmesidir. Böylece, bir taraftan işletmenin muhatap

olduğu emek piyasasında yabancı işçi rekabeti ortaya çıkmakta, diğer taraftan emek talebi daha elastik hale gelmektedir. Bu durum yerli işgücü için bir tehdit oluşturmakta ve işverenlerin pazarlık gücünü artırmaktadır.

- ✓ Daha düşük ücretler ve çalışma standartlarına yönelik baskıların ortaya çıktığı üçüncü yol ise yüksek küresel rekabet karşısında sosyal refah devleti kazanımlarından uzaklaşılması ve ulusal hükümetlerin düzenleme gücünün zayıflaması yani kuralsızlaştırmanın yaşanmasıdır. İhracat pazarlarında rekabet etmek için ulusal ve uluslar arası sermayeyi ve doğrudan yabancı yatırımları kendi ülkesine çekmek için ulusal ve uluslar ötesi teşebbüslerin taleplerine cevap vermek, hükümetler için yadsınamaz gelişmeler olarak görülmektedir. Ülke içinden vatandaşların yurtdışına yerleşme tehdidi kadar uluslar ötesi teşebbüslerin muhtemel yatırım alanlarına yönelik bilgi alma, vergi ve diğer alanlarda taviz isteme gücü, ulusal hükümetlerin kural koyma gücünü ciddi anlamda tehdit etmektedir (Aykaç, 2000: 568).

Neticede devletlerin sosyal refah devleti kazanımlarını terk etmeye başlaması ve piyasanın kendi iradesine terk edilmesi, işverenlerin artan oranda esnekliği yaygınlaştırıcı stratejilere daha fazla ilgi göstermesine neden olmuştur. Özellikle seksenli yıllardan itibaren şirketler, güvencesiz iş sözleşmelerine yönelerek çalışanları standart dışı istihdam biçimlerine kaydırmışlar ve çekirdek personeli küçültmeyi tercih etmişlerdir (Savul, 2008: 13). Bütün bu gelişmeler, iktisadi ve siyasi politikalar açısından, artan küreselleşme karşısında temel çalışma standartlarını korumak için uluslar arası düzeyde işbirliği ve örgütlenmeyi, zorunlu kılmaktadır (Aykaç, 2000: 568).

2. Değişimin Getirdiği Sorunlar

İşgücü piyasasının yeniden yapılanması sonucunda meydana gelen sorunlara yer vereceğimiz bu bölümde konu; “artan işsizlik oranları”, “hizmetler sektörünün artışına bağlı olarak istihdamın sektörel değişimi”, “işgücü piyasalarının enformelleşmesi” ve “esnek istihdamın artması” konu başlıkları altında ele alınacaktır.

2.1. Artan İşsizlik Oranları

İşsizlikle ilgili verilere bakıldığında işgücünün, üretim içerisindeki payının azalmakta olduğu dikkat çekmektedir. Fordist yapının hâkim olduğu dönemde imal edilen ürünlerin maliyetinde işgücü %55 oranında yer alırken, günümüze geldiğinde bu oran %11-12 düzeyine

kadar gerilediği görülmektedir. Günümüzde bilgisayar entegreli üretim tarzı, “işgücünü” temelden etkilemektedir. Böylece teknolojik yapılar üretimin alt basamaklarının kaybolmasına neden olmaktadır. Son yıllarda dünya ekonomisinin dörtte birini denetim altında bulunduran 200 civarındaki dev şirketler, üretim ve yaptıkları ciro açısından yaklaşık dört misli büyüme sağlamalarına karşılık, istihdam ettikleri işgücünü %25 oranında azaltmışlardır. Dolayısıyla dünya faal nüfusunun sadece %0,75’ine çalışma imkânı tanıyan yapılar haline gelmişlerdir (Uyanık, 2008: 217).

Nitekim teknolojik gelişmelere bağlı olarak, işgücünün istihdam yapısının sürekli değişikliğe uğraması; eski düzen emek yoğun işletmelerin yerini, giderek sermaye yoğun işletmelere bırakır hale gelmesini zorunlu kılmıştır. Zaman ve mekân sınırlarının internetle ortadan kalkması finans piyasalarının da dünya çapında, anlık olarak birbirlerine bağlanmasını mümkün kılmıştır. Küreselleşmenin en önemli unsurlarından biri olan “sermaye akışkanlığı” ve farklı ülkelere yatırım olarak adlandırılan “doğrudan yabancı yatırımlar”, kriz dönemleri haricinde devamlı bir artış göstermiştir. Ancak küreselleşen dünyaya ayak uyduramayan ülkeler genellikle krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Daha çok az gelişmiş ülkelerde etkisini yoğun olarak gösteren küresel niteliğe sahip olan bu krizler, ekonomik yapıdaki daralmalar yüzünden oldukça yüksek oranlar da gerçekleşen işsizliğe neden olmuşlardır (Temel ve Yapraklı, 2015: 5).

İşsizlik 1980’lere kadar gelişmekte olan ülkelerin sorunu iken 1980’lerle birlikte neoliberal politikaların uygulanmaya başlanmasının da etkisiyle, gelişmiş ülkelerin de sorunları arasına girmiştir. Dolayısıyla günümüzde tüm toplumların en önemli sorunu haline gelen işsizliği; iktisadi anlamda emek talebinin emek arzını karşılamaması olarak açıklayabiliriz (Güney, 2009: 136). Konu ile ilgili ILO tarafından yayımlanan “2011 Küresel İstihdam Eğilimleri Raporu”na göre 2007 yılında 177,4 olan küresel işsiz sayısı 2010 yılına gelindiğinde 27,6 milyon artarak 205 milyona ulaşmıştır. Diğer bir ifadeyle 2007 yılında küresel işsizlik oranı %5,6 iken 2010 yılında %6,2 oranına yükselmiştir (ILO, 2011: IX). ILO’nun 2012 yılına ait aynı raporuna göre 2011 yılında küresel işsizlik sayısı 197 milyondur; 2012 yılında 3 milyon artarak 200 milyona ulaşmıştır (ILO, 2012: 31). Bir önceki yıla göre 5 milyon kişinin daha işsiz kalmasıyla 2013 yılında küresel işsizlik rakamı 205 milyona kadar yükselmiştir (ILO, 2014: 11). 2015 yılına ait nihai işsizlik rakamı 197,1 milyon olup, bu rakamın 2016 yılında yaklaşık 2,3 milyonluk bir artışla 199,4 milyon olacağı öngörülmektedir (ILO, 2016: 72).

Küreselleşmeyle birlikte 1980'lerden itibaren uygulanan ekonomik politikalar, özelleştirmeler, sendikaların güçsüzleşmesi, çokuluslu şirketlerin ucuz işgücü arayışında olması gibi unsurlar nedeniyle "işsizlik" tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de önemli bir sorun haline gelmiştir. Nitekim 1980'lerden başlayarak ülkemizde de işsizliğin giderek arttığını görmekteyiz (Güney, 2009: 135). Öyle ki, Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaştakilerde işsiz sayısı 2016 yılı Haziran döneminde geçen yılın aynı dönemine göre 247 bin kişi artarak 3 milyon 127 bin kişiye ulaşırken; işsizlik oranı da 0,6 puanlık artış ile %10,2 seviyesinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2016).

2.2.Hizmetler Sektörünün Artışına Bağlı Olarak İstihdamın Sektörel Değişimi

Sanayi ötesi çağ veya bilgi çağı gibi kavramlarla ifade edilen 21.Yüzyıl'da, bilgi ve iletişim teknolojilerinde büyük çaplı gelişmelerin yaşandığı, dünya çapında ekonomilerin yeniden yapılandırıldığı, gelişmiş batı toplumlarının ekonomik ve sosyal yapılarında köklü değişimlerin söz konusu olduğu bir çağ olmuştur. Bu dönüşüm sürecinde bir taraftan tarım ve sanayi sektörlerinin ekonomideki ağırlığı azalırken diğer taraftan hizmetler sektörü hızla büyümüş ve gelişmiştir (Gündoğan, 2002: 93).

Öyle ki, 2015 yılında dünyada tarımın sektörler içindeki payı %6,5'e, sanayinin payı %31,1'e düşerken, hizmetler sektörünün payı ise %62,4'e yükselmiştir (The World Factbook, 2016). Ülkemizde ise Eylül 2015 tarihli TÜİK'in verilerine göre istihdam edilenlerin %21,5'i tarım, %19,6'sı sanayi ve %58,9'u ise hizmetler sektöründe yer almaktadır. Bir önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında, hizmetler sektörünün istihdam edilenler içindeki payı 0,7 puan artarken, sanayi sektörünün payı 0,7 puan azalmış, tarım sektörlerinin payı ise değişim göstermemiştir (TÜİK, 2015). Eylül 2016 tarihli TÜİK'in verilerine göre ise istihdam edilenlerin %20,2'si tarım, %19,3'ü sanayi, %7,5'i inşaat, %53,1'i ise hizmetler sektöründe yer almaktadır. Önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında hizmet sektörünün istihdam edilenler içindeki payı 2,1 puan, inşaat sektörünün payı 0,2 puan artarken öte yandan tarım sektörünün payı 1,8 puan, sanayi sektörünün payı ise 0,4 puan azaldığı görülmektedir (TÜİK, 2016).

Hizmetler sektörü çok geniş bir yelpazeye sahip olduğundan genel olarak dört ana başlık altında sınıflandırılmaktadır. Bu bağlamda;

- ✓ Bankacılık, kredi ve diğer finansal hizmetler, sigortacılık, emlak, mühendislik ve mimarlık hizmetleri, muhasebecilik, hukuk hizmetleri gibi "üretici hizmetler",

- ✓ Taşımacılık ve depolama, iletişim, toptancılık, perakendecilik gibi “dağıtım hizmetleri”,
- ✓ Ev hizmetleri, otel ve pansiyonlar, yiyecek ve içecek yerleri, tamircilik hizmetleri, yıkama ve kuru temizleme işleri, kuaför ve güzellik salonları, eğlence ve rekreasyon hizmetleri gibi “kişisel hizmetler”,
- ✓ Sağlık hizmetleri, hastaneler, eğitim, dini hizmetler, kar amaçlı olmayan organizasyonlar, posta hizmetleri, kamu yönetimi gibi “sosyal hizmetler” olarak; hizmetler sektörünü dört farklı şekilde sınıflandırılmaktadır (Gündoğan, 2002: 96).

Esasen 1960 ve 1970’lerde klasik kalkınma iktisadının “imalat sanayi yanlı” yaklaşımın yerini, 1980’lerdeki başarısız sanayileşme deneyimlerinden sonra, 1990 ve 2000’li yıllarda “hizmet sektörü yanlı” yaklaşım almaya başlamıştır. Ancak güçlü bir sanayiye sahip olmadan hizmetler-finans sektörünün büyümesine kapılan ülkeler istikrarlı bir büyüme sürecine girememişlerdir. Aksine gelişmiş ülkelerde doğal sayılan hizmet-yanlı büyüme sürecini geliştirmekte olan ülkeler sanayileşmede belli bir eşiği aşmadan yaşamaya başlamaları bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir (Eser, 2014: 30).

Özellikle teknolojik gelişmeler ve üretim sürecinde bilginin artan önemi ile birlikte istihdam niteliğinde ve istihdam yapısında önemli değişimler meydana gelmiştir. Öyle ki, değişen teknolojiye ve üretim sistemlerine adapte olamayan, diğer bir ifade ile uyum sağlayamayan işgücünün ya değersiz işlerde istihdam edilmesi ya da işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalması kaçınılmaz olmuştur (Vakıflar Bankası, 2007: 4).

Bu bağlamda küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla, enformasyon teknolojileri sektörde önemli bir rol oynamaya başlamış; bilgi ve hizmetler sektörü ve bu sektörün çalışanları yaşanan süreçte önem kazanırken diğer bir ifade ile beyaz yakalı bilgi işçisine olan talep artarken, mavi yakalı işçiler ile imalat sektörü işleri eski önemini yitirmeye başlamıştır. Öte yandan bilgi ve enformasyon sektörlerinin öne çıkması, sanayi toplumunun mavi yakalı işçilere olan talebini azaltmakla kalmamış, aynı zamanda birçok işyerinin küçülmesine ve bu küçülmenin doğal bir sonucu olarak birçok işyerinin işçi çıkarmasına neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler hem gelişmiş hem de geliştirmekte olan ülkelerde bir taraftan işsizlik sorununu ortaya çıkartırken diğer taraftan bilgi ve hizmetler sektöründe çalışan son derece vasıflı, eğitilmiş, mobilitesi yüksek bilgi işçilerinin bu dönüşümden kazançlı çıkmasına neden olmuştur (Zencirkıran, 2001).

Öte yandan hizmetler sektörünün dört ana sınıflandırmasına göre her işin ve her çalışanın bu süreçten aynı ölçüde etkilenmesi mümkün değildir. Bu sürecin olumsuz yanlarını daha çok vasıf seviyesi düşük ve pazarlık gücü yok denecek kadar az olan işgücü yaşamaktadır. Bu bağlamda hizmetler sektörü incelerken inşaat sektörünü de içinde barındırdığına ve bu sektörde özellikle son yıllarda ciddi bir istihdam artışı yaşandığına dikkat edilmelidir. İnşaat sektörünün büyük oranda ulusal sermayeye ve işgücüne dayanması ve çok sayıda sektörle girdi-çıkı ilişkisi içerisinde bulunması dolayısıyla ekonomide önemli bir yere sahip olması nedeniyle işsizliğin çözümünde bilinçli bir tercih olarak kullanılmaktadır. Oysa eğitim düzeyi düşük, kırsaldan kente göç eden kesime çalışma alanı oluşturan ve önemli oranda büyüme eğilimi gösteren inşaat sektöründe istihdamın çok büyük bir bölümü iş güvencesinden yoksundur (Durgun, 2011). Aynı şekilde dağıtım hizmetlerinin içinde yer alan taşımacılık sektörü gibi işlerde ve/veya kişisel hizmetler içinde yer alan ev hizmetleri gibi işlerde de istihdam edilenlerin birçoğu soysal güvenceden yoksun bir şekilde istihdam edilmektedir.

Diğer önemli bir konu ise hizmetler sektöründe uygulamaya konulan yeni teknolojilerin bir taraftan vasıflı işgücünün istihdamını artırırken diğer taraftan çalışanlar arasındaki örgütlenme ağını zayıflatması, sendikaların gücünü kırmasıdır. Öyle ki, az sayıda nitelikli işçinin sürekli işgücü haline gelmesi, iş kolu sendikacılığı yerine daha etkisiz bir sendikacılık uygulaması olan işyeri sendikacılığını ön plana çıkarmış ve bu durum kitle sendikacılığını tehdit eder duruma getirmiştir (Bedir vd., 2013: 49).

2.3. İşgücü Piyasalarının Enformelleşmesi

Demokratik ve sosyal haklar bakımından ilerlemenin kuşkusuz en önemli göstergelerinden biri, çalışanlara tanınan haklar ve sağlanan güvencelerdir. Çalışma hakkının temel bir hak olarak tanınması ile birlikte çalışanların hem çalışırken korunmaları, hem de işsiz kaldıkları dönemde sosyal güvenlik sistemi içinde korunmaları gerekmektedir. Nitekim toplumun ne kadarının bu güvence sistemi içine alınmış olduğu, o toplumun gelişmişlik düzeyinin bir göstergesi olarak ele alınmaktadır. Demokratikleşme ve sosyo-ekonomik gelişme bakımından geri kalmış toplumlarda çalışanların küçük bir kısmı bu güvenceden faydalanırken, çok büyük kısmı ise hiçbir sosyal koruma ve güvence sistemi içinde bulunmamakta; diğer bir ifade ile “korunmasız işgücü kesimini” oluşturmaktadır (Güngör, 1999: 119).

Bu anlamda, emeğin gittikçe korunmasız kalmasına neden olan en önemli unsurlardan birisi de, tüm dünyada küreselleşmeyle birlikte hız

kazanan işgücünün enformel istihdamıdır. Neticede yoğunlaşan küresel rekabetin işgücü piyasaları üzerindeki ilk etkisi ücretlerin düşmesi ve artan ücret eşitsizlikleri iken, ikinci etkisi ise işsizliğin artması ve çalışma koşullarının formel sektörden enformel sektöre doğru kayması şeklinde olmuştur (Özkaplan, 2004: 2). Bu durumun sonucu olarak da, teknolojik gelişme ve artan rekabet koşullarında, sermaye için enformelleşme daha düşük maliyetle işçi çalıştırma ve giderek küresel çapta güç kazanma anlamına gelirken, emek için enformelleşme ise emeğin şuna kadar elde ettiği haklardan bazı ödünler vermeye zorlanması durumudur (Erdinç, 1999: 111). Bu bağlamda enformel istihdamın ülkemizde de işçiler açısından birden çok olumsuz yönleri vardır. Öyle ki,

- ✓ Enformel istihdam edilme durumunda, işçinin emekli olma hakkı yoktur. Bu nedenle işgören, çalışamaz yaşa geldiğinde başkalarına muhtaç duruma düşer.
- ✓ Genel sağlık sigortası primlerini yapılacak gelir testi sonucuna göre kendisi ödemek zorunda kalır.
- ✓ Hastalık durumunda ailesi ve kendisi için istenmeyen durumlarla karşılaşma riski çok yüksektir.
- ✓ İş kazası ve meslek hastalığına karşı alınması gereken önlemlerden yoksun olarak istihdam edilme durumunda kalabildiği gibi işçinin iş kazası ve meslek hastalığına uğraması durumunda hak kaybına uğrama riski çok yüksektir.
- ✓ Kanunların sağladığı korumadan yoksun çalışma durumunda kalan işçi ücret ve diğer sosyal haklar konusunda kayıtlı çalışanlara kıyasla daha düşük şartlarda istihdam edilirler.
- ✓ Asgari ücretin altındaki ücretlerle çalışıp; ihbar ve kıdem tazminatından yoksun kaldıkları gibi işsizlik durumunda işsizlik sigortasından faydalanılamaz.
- ✓ Sendikaya üye olamaz ve hak arayamazlar.
- ✓ İşverenin kanunsuz ve keyfi uygulamalarına maruz kalarak; kanuni olarak getirilen çalışma saatlerini aşan sürelerle çalıştırılabilirler.
- ✓ Kanuni koruma dışında bulunduğu için iş ilişkisi keyfi nedenlerle sonlandırılabilir; haksız fesihlerde işe iade gibi mekanizmalardan faydalanamayabilirler.
- ✓ Yıllık izin, haftalık izin, doğum izni gibi haklardan faydalanamazlar.
- ✓ Enformel sektörde istihdam edilen kişiler niteliklerini geliştiremez ve bu nedenle daha iyi işlere geçiş yapamazlar.
- ✓ Kanun dışında istihdam edilme, çalışanları sürekli psikolojik baskıya maruz bırakabilir (ÇSGB, 2016).

Enformel istihdam kavramı ilk olarak, gelişmekte olan ülkeler kapsamında, formel işgücü piyasası dışında kalan tarımsal olmayan işgücü şeklinde tanımlanmışsa da, ulusal ve uluslararası anlamda enformel istihdam farklı boyutlardan incelenmiş ancak enformel ekonomi kavramında olduğu gibi ortak bir tanımda uzlaşamamıştır. Ancak ilerleyen yıllarda ILO enformel istihdam tanımını genişleterek, vergilendirmeden ve yasal düzenlemelerden kaçırılarak yapılan istihdam olarak tanımlamıştır. Nitekim enformel istihdam, çalışanların yeterli çalışma standartlarına sahip olmadan, asgari yaş haddi, asgari ücret hakkı, fazla mesai ücreti ve işyeri çalışma standartları gibi konulardaki düzenlemelere uyulmadan, sosyal güvenlik ve vergi gibi unsurların eksik ödendiği veya hiç ödenmediği istihdam türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Fidan ve Genç, 2013: 139).

2.4. Esnek İstihdamın Artması

Küreselleşme neticesinde artan rekabetler, son yıllarda yaşanan ekonomik krizler işgücü piyasalarını daha geniş bir ifadeyle ulusal işgücü piyasalarını önemli ölçüde etkileyerek, değişime maruz bırakmıştır. Öyle ki, bir ülkenin işgücü piyasasındaki koşullar diğer ülkelerin işgücü piyasasını da etkilemiş, çalışma koşullarında yaşanan değişimler, diğer ülkeleri de etkilemeye başlamıştır. Küreselleşme sonucu yaşanan değişimlerin işgücü piyasasındaki etkilerinden biride esnek çalışma biçimlerinin hayata geçirilmesi şeklinde olmuştur (Çelik, 2007: 3).

İşgücü talebindeki esnekliğin ve dalgalanmaların bir sonucu olarak ortaya çıkan “esnek çalışma biçimleri” ile geleneksel “belirsiz süreli” hizmet sözleşmelerinden, “belirli süreli” hizmet sözleşmelerine doğru bir eğilim söz konusudur. Kısmi zamanlı çalışma, geçici veya mevsimlik çalışma, taşeron çalışma, evde çalışma, tele çalışma gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkan istihdam modelleri, sermayeye, işgücünün maliyetlerinden kurtulma ve aynı zamanda kar oranlarını artırma imkânı vermiştir (Uyanık, 2008: 215). Böylece esneklik kavramı, işçi ve işveren kesimince farklı şekilde yorumlanmaktadır. Bu bağlamda işveren tarafı, esnekliği çalışma hayatında kuralızsızlık ve karar vermede kendisine daha fazla özgürlük olarak algılamakta, işçi tarafı ise esnekliği güvensizlik olarak algılamaktadır (Çelik, 2007: 4). Öte yandan esnek işgücü piyasaları tartışmaları işletme bazında kullanılan “çekirdek işgücü” ve ihtiyaç halinde istihdam edilen “çevre işgücü” kavramlarını beraberinde getirmiş diğer bir ifadeyle bu süreç işgücü piyasasının “ikili bir yapı” kazanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda işletmeler tarafından talep edilecek olan çekirdek işgücü yeni teknolojilerin ve üretim tekniklerinin öngördüğü yeteneklere sahip

olmak üzere, sürekli hizmet sözleşmesi ile istihdam olanağı bulan kesimdir. Buna karşılık bu işgücü grubu dışında kalan çevre işgücü olarak tanımlanan kesim ise işletmenin pazardaki rekabet gücüne göre atipik istihdam ilişkisi içinde istihdam olanağı bulan zayıf işgücü kesimidir (Uyanık, 2008: 215).

Yeni teknolojilerin gelişimine bağlı olarak yeniden yapılanan işletmelerde; üretim, örgütlenme, insan kaynakları ve yönetim anlayışı değişmiş ve işletmeler bu gelişmelere yanıt verecek nitelikteki işgücünü talep eder duruma gelmiştir. Bu örgütlenme modelinde çok az sayıda nitelikli işgücü için tatmin edici çalışma koşulları sağlanırken, onlara kendilerini geliştirebilmeleri için eğitim imkânları da sunulmuştur. Öte yandan bu tür işgücü için sendikal örgütlenme giderek önemini yitirirken sonuç olarak esnek işgücü kullanımı içerisinde istihdam ve çalışma koşulları bakımından farklı bir işgücü yapısı oluşturulmuştur (Bedir vd., 2013: 48).

Esasen çevre işgücünün gerek gelişmiş, gerekse az gelişmiş ülkelerde üretim ve özellikle hizmet sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir. Son yıllarda taşeronlaşmanın artması çevre işgücünü genişleten başlıca unsurlardan biri olmuştur. Taşeronlaştırma üretimin aşama ve bölgesel olarak parçalanmasına ve emeğin düşük maliyetle kullanılmasına ve taşeron işçilerinde çoğunlukla sigortasız ve geçici olarak çalıştırılmasını olanak tanıyan bir istihdam biçimidir. Bu bağlamda çevre işgücünün örgütlenmesinin önündeki en önemli güçlüklerden biri, istihdamın dağınık yapısıdır. Öyle ki, kısmi zamanlı çalışma, geçici ya da mevsimlik çalışma, evde çalışma gibi atipik istihdam biçimleri işçilerin bir araya gelmesini engellemektedir. Bu tür yeni çalışma biçimleri özellikle kadın, çocuk, göçmen, azınlık ve ulusal eşitsizliğe maruz kalan, pazarlık gücü zayıf emekçilerin üzerindeki sömürüyü artırmaktadır (Aydemir, 2003).

Nitekim bu süreçte yarı zamanlı veya geçici işçi çalıştırma, işçi sayısında işverenin istediği gibi değişim yapabilme, taşeronlaştırma yoluyla büyük işletmelerin daha önceki işlerinde yürüttükleri işleri, sendikasız hatta güvencesiz işçiyle çalışan “küçük çaplı işyerlerine” devretmeleri kaçınılmaz uygulamalar olarak devreye girmiştir. Böylece gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde sendikalı işçi sayısı zamanla azalmış ve 1990’lı yılların sonuna gelindiğinde çalışanların %20’den fazlasının sendikalı olduğu ülke sayısı neredeyse yok denecek kadar azalmıştır (Uyanık, 2008: 216).

Küresel olarak bakıldığında gelişmekte olan ülkeler; yatırımın artırılması, işsizliğin azaltılması, ihracatın artırılıp dış borçların ödenmesi gibi ulusal boyuttaki sorunlarla uğraşmanın yanında ayrıca sermayenin lehine davranılması konusunda da bir takım sınıfsal

baskılarla karşılaşmaktadırlar. Öyle ki, söz konusu ülkelerde dış rekabet karşısında yerli sermayenin karlılığının azalmaması ve aynı zamanda yerli sermayenin dış sermaye ile işbirliğine girebilmesi için zaman zaman sosyal haklar, var olduğu kadarıyla da sendikal faaliyetler baskı altına alınmıştır (Uyanık, 2008: 216).

Esnekleşme ile işverenler uluslararası piyasa koşullarına daha hızlı uyum sağlayıp, ürettiklerini daha uygun fiyatlarla arz ederek bu pazarlardan daha büyük bir pay alabilme fırsatı yakalayabilmişlerdir. İşletmeleri aracılığı ile ulusal ekonomiye aktarılan bu zenginlik ise son bağlamda hem işverenlerin hem de devletin daha çok istihdam oluşturacak yatırımlar yapabilmesini kolaylaştırmaktadır. Ancak çalışma ilişkileri ve çalışma yaşamında esnekleşmenin istihdam olanaklarını artıracığı genel kabul görmekte birlikte; bu yaklaşımların devletler tarafından benimsenmesi ile “sosyal politikalara” da bu yönde önemli görevler düşeceği aşikârdır (Altan, 2007: 123).

Özetle işgücünün yeniden yapılanması neticesinde, yeni istihdam biçimlerinin ortaya çıktığı, işsizliğin arttığı, hizmet sektörünün artmasına paralel olarak istihdamın sektörel yapısının değiştiği ve hizmetler sektörünün yaygınlaştığı, formel istihdamdan enformel istihdama doğru bir geçişin yaşandığı ve esnekleşmenin yaygınlaştığı, bu süreçte işçilerin iş güvencesinin ciddi bir boyutta azaldığı ve işgücünün korumasızlığının arttığı artık tüm çevrelerce bilinmektedir.

Sonuç ve Öneriler

1980 sonrası yaşanan ekonomik durgunluk sonrasında, neoliberal politikalara yönelik bir taraftan uluslararası ticaretin serbestleşmesine, sermayenin uluslararası hareketliliğine neden olurken diğer yandan işgücü yapısının değişmesine, standart dışı çalışmanın yaygınlaşmasına, sendikaların işlevlerinin azalmasına ve işsizliğin ise kalıcı bir sorun haline gelmesine neden olmuştur. Farklı ülkelerdeki işgücü piyasaları arasında yeni bir işbölümü temeline dayalı olarak gerçekleşen küresel üretim sisteminde, ülkelerin işgücü piyasaları birbirine daha çok bağımlı hale gelmiş, diğer ifadeyle ulusal işgücü piyasalarının özerkliği azalmış ve bir ülkenin işgücü piyasasındaki koşullar diğer ülkelerin işgücü piyasalarını derinden ekilemeye başlamıştır.

Bu niteliksel değişim ve küresel üretim sistemi, dünya ekonomi tarihinde ilk defa dünya piyasalarını hedefleyen sanayi mallarının en kârlı bir biçimde üretimini zorunlu hale getirirken “üretim”, merkez ülke yanında çevre ülkelerle mümkün hale gelmiştir. Böylece üretim giderek daha çok alt bölümlere ayrılmakta ve bu bölümler dünyanın

neresinde emek ve sermayenin en kârlı bileşimini temin ediyorsa söz konusu emek ve sermaye orada tahsis edilmeye başlamıştır.

İşgücünün ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelere yönelen uluslararası işletmeler üretimin düşük ve orta vasıflı kısımlarını buralara taşımakta bir taraftan yeni istihdam alanları oluşturmuş gibi gözükse de bir taraftan da söz konusu merkez ülke, daha uygun koşullar bulduğunda üretimini hemen başka ülkelere kaydırılabilmektedir. Sonuçta küresel kapitalizm koşullarında, aynı kalitede malı daha ucuza üretecek ülkeleri her zaman bulabilecek durumda olan merkez ülkenin üretimini başka bir ülkeye kaydırması demek, eski üretici ülkelerdeki işgücünün istihdam olanağını kaybetmesi yani “işsiz” kalması anlamına gelmektedir.

Öte yandan yeni üretici ülkede istihdam olanağı bulan işgücü için durum sanıldığı kadar iç açıcı olmayıp, ücretlerin düşük olması, iş güvencesinin bulunmaması, esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşması, sosyal güvenceden yoksun kalınması gibi birçok olumsuzlar çalışanların, çalışma hayatında karşılaşabileceği olumsuzluklardan sadece bir kaçıdır. Ayrıca daha düşük ücretler ve çalışma standartlarına yönelik baskıların ortaya çıktığı bu süreçte yüksek küresel rekabet karşısında ulusal hükümetlerin düzenleme gücünün zayıflaması yani kuralsızlaştırmanın yaygınlaştırılması işgücü için diğer önemli bir tehdit olarak yer almaktadır.

Bu nedenle sorunun çözümü için ekonomik politikalar ile birlikte etkin sosyal politikalara da ihtiyaç bulunmaktadır. Öyle ki,

- ✓ Kayıt dışılığın önlenmesi (için ağır yaptırımların gündeme gelmesi),
- ✓ Taşeronlaşmanın ortadan kaldırılması,
- ✓ Sosyal güvencesinin yaygınlaştırılması,
- ✓ Asgari ücretin, asgari yaşam standardını karşılayacak biçimde yeniden düzenlenip, korunması,
- ✓ İşsizlik sigortasından yararlanma koşullarının daha makul ölçülere çekilmesi,
- ✓ İşlerin daha güvenli bir hale getirilmesi ve eğrelti işlerin kaldırılması,
- ✓ Oluşturulacak yeni işlerin insan onuruna yaraşır bir biçimde oluşturulması,
- ✓ Artan vasıflı işgücü açığını kapatabilmek için yarı vasıflı ve vasıfsız işgücünün işin ihtiyaçlarına uygun olarak gerekli mesleki eğitimin sağlanması,
- ✓ İşçilerin örgütlenmesinin önündeki engellerin kaldırılması ve toplu pazarlık hakkının genişletilmesi,

- ✓ Toplu iş sözleşmesinde devletin zayıflayan düzenleyici rolünün güçlendirilmesi gibi çalışma hayatının daha insancıl düzenlenmesi adına atılacak bu tür sosyal politika adımları; bu bağlamda atılabilecek birkaç somut adımdan sadece birkaçıdır.

Kaynakça

- Aydemir, Fatih (2003) “21. Yüzyılda Sendikal Örgütlenme Sorunu ve Yeni Sendikal Stratejiler”, (<http://www.kozmopolit.com/Druck/Nov03/faydemir.html>) (06.05.2016).
- Aykaç, Mustafa (2000) “Sendikaların Geleceği: Küreselleşme ve Yapısal Değişiklikler Açısından Bir Analiz”, *Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan, Tühis Yayını*, Ankara, s.553- 595.
- Altan, Ömer Zühtü (2007) *Sosyal Politika*, Eskişehir: TC. Anadolu Üniversitesi Yayını No:1744 & Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 900.
- Bedir, Eyüp, Mehmet Merve Özaydın ve Banu Metin (2013) *Sosyal Politika I*, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2621.
- Çelik, Sümeyra (2007) “Türkiye İşgücü Piyasasının Esnekliği ve Esnek Çalışma Önündeki Engeller”, Ankara: (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi).
- ÇSGB (2016) “Kayıtdışı İstihdam”, (http://app.csgb.gov.tr/bilgilendirme/pdf/5_kayit_disi_istihdam.pdf) (10.05.2016).
- Çondur, Funda ve Mehmet Bölükbaş (2014) “Türkiye’de İşgücü Piyasası ve Genç İşsizlik Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:47, Sayı:2, Haziran 2014, s.77-93.
- Durgun, Özlem (2011) “İstihdam Artışı İşsizlik Sorununu Çözmekte Yeterli Midir?”, *Mevzuat Dergisi*, Yıl:14, Sayı:160, (<http://www.mevzuatdergisi.com/2011/04a/01.htm>) (10.05.2016).
- Dilmen, Ahmet Alpay (2003) “Küresel Üretim”, (http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedy_a/eylul-ekim2003/buyuteceylul-ekim2003.html) (17.12.2015).
- Economicshelp (2016) “Definition of Deregulation”, (<http://www.economicshelp.org/blog/glossary/deregulation/>) (14.02.2016).

- Erdoğan, Zeynep (1999) “Küreselleşmenin İstihdama Etkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:3, Kasım 1999, s.111-120.
- Eser, Uğur (2014) “Dünya Yeniden Sanayiye Dönerken Türkiye Dünya Sanayinin Neresinde”, *İktisat ve Toplum*, Sayı:45, s.27-44.
- Fidan, Hüseyin ve Sami Genç (2013) “Kayıtdışı İstihdam ve Kayıtdışı İstihdama Etki Eden Mikro Faktörlerin Analizi: Türkiye Özel Sektör Örneği”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:5, Sayı:9, s.137-150.
- Güney, Alptekin (2009) “İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri”, *Kamu-İş Dergisi*, Cilt:10, Sayı:4, s.135-159.
- Görmüş, Ayhan (2009) “Küreselleşme Sürecinde Başlıca İşgücü Piyasası Reformları”, *Kamu-İş Dergisi*, Cilt:10, Sayı:3, s.177-200.
- Güngör, Yasemin (1999) “Enformel Sektör, Enformel İstihdam, Korunmasız İşgücü ve Korunmasızlığa Yönelik Önlemler”, *Kamu-İş Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, s.119-127.
- Gündoğan, Naci (2002) “Hizmetler Sektöründe İstihdam”, *Kamu-İş Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1, s.93-108.
- International Labour Organization (ILO) (2011) *Global Employment Trends 2011*, Geneva: ILO.
- International Labour Organization (ILO) (2012) *Global Employment Trends 2012*, Geneva: ILO.
- International Labour Organization (ILO) (2014) *Global Employment Trends 2014*, Geneva: ILO.
- International Labour Organization (ILO) (2016) *World Employment and Social Outlook: Trends 2016*, Geneva: ILO.
- Koray, Meryem (2016) “Küreselleşme Süreci ve Ulus-Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları”, (<http://toplumsalbilinc.org/forum/index.php?topic=2477.0>) (14.02.2016).
- Özkaplan, Nurcan (2004) “Türkiye İşgücü Piyasasının Dönüşümü (1980-2007)”, (<https://www.academia.edu>) (10.05.2016).
- Özsağır, Arif (2000) “Küresel İşsizlik Krizi ve İşsizlikle Mücadele Politikaları”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı:43-44, s.281-312.
- Öztornacı, Burak ve Püren Veziroğlu (2012) “Küreselleşme ve Türkiye’de Kırsal Yoksulluk”, *10. Uluslararası Tarım Ekonomi Kongresi*, 5-7 Eylül 2012, Konya, s.290-298.
- Özçelik, Pınar Kaya (2013) “Neoliberal Küreselleşme Süreci ve Yoksulluk”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt:5, No:2, 2013 ISSN: 1309-8012, s.417-431.

- Sapancalı, Faruk (2010) “İşgücünün Değişen Yapısı ve İşsizlik”, 34. *İktisatçılar Haftası: Taşlar Yerinden Oynarken 2010 Türkiye’inde Siyaset, Ekonomi, Kurumlar*, İstanbul, 14-16 Nisan 2010, İktisat Dergisi, Sayı 511-512.
- Sapancalı, Faruk (2001) “Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, s.115-140.
- Savul, Güven (2008) “Güvencesiz İstihdam, Örgütsel Dönüşüm ve Çalışma Üzerine Etkileri”, Ankara : (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE).
- Sarı, Cahide (2015) “Uluslararası İş Bölümünde Analitik Bir Kategori Olarak Hane ve Toplumsal Cinsiyet”, (<http://2015.ses.org.tr/wp-content/uploads/analitikbirkategori.pdf>) (17.12.2015).
- Şimşek, Birgül (2000) “İşgücü Piyasalarının Küreselleşmesi ve Küresel İşgücü Piyasasında Ulusal İşgücü Piyasalarının Yeri”, *İş Güç Endüstri İlişkileri Dergisi*, Yıl:2000, Cilt:2, Sayı:1, Sıra:3, No: 85.
- Şahin, Levent (2007) “Türkiye İşgücü Piyasasının Yapısal Özellikleri ve İşsizlik Sorunu”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı:53, s.533-575.
- Temel, Hülya Yeşilyurt ve Halil Yapraklı (2015) “Küreselleşen Dünyada İşsizlik”, (<https://www.researchgate.net/publication/283123031>) (28.03.2016).
- TÜİK (2016) “İşgücü İstatistikleri, Haziran 2016”, *Haber Bülteni*, Sayı:21573, (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21573>) (11.10.2016).
- TÜİK (2015) “İşgücü İstatistikleri, Eylül 2015”, *Haber Bülteni*, Sayı:18644, (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18644>) (10.05.2016).
- The World Factbook (2016) “GDP - Composition, by Sector of Origin(%)”, (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2012.html>) (10.05.2016).
- Uyanık, Yücel (2008) “Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 / 2, s.209-224.
- Vakıflar Bankası (2007) *Küreselleşme Sürecinde Dünya ve Türkiye Ekonomisinde Sektörel Yapıdaki Dönüşüm Üzerine Bir İnceleme*, (https://www.vakifbank.com.tr/documents/earastirma/Kuresellesme_Surecinde_Dunya.pdf) (10.05.2016).
- Yılmaz, Ali Sırrı ve Beyzade Nadir Çetin (2007) “Küreselleşmenin İşsizlik Üzerine Etkileri” *e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*, 3, (1), C0033, s.15-27.

Yüceol, Hüseyin Mualla (2005) “Küreselleşme, Yoksulluk ve Emek Piyasası Politikaları”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:14, Sayı:2, s.493-512.

Zencirkıran, Memet (2001) “Küreselleşme: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Yıl:2001, Cilt:3, Sayı:1, Sıra:2, No: 94.